

grobov, ki se pri Slovanih pogosto pojavljajo ob vodi, v zadnjem poglavju pa zaobljubni vodnjaki, ki so jih predvsem v Srbiji izkopavali poleg grobov. Na temelju zbranih primerjalnih virov in literature avtorica ugotavlja, da je bila med starimi Slovani pred začetkom krščanstva razširjena predstava, da gre duša po smrti prek vode. Meni, da ne gre niti za izvirno slovansko verovanje niti za verovanje, ki naj bi ga Slovani prevzeli od Grkov oziroma Germanov, temveč za verovanje, ki je del indoevropske, če ne celo predindoevropske dediščine.

Knjiga je opremljena s strokovnim aparatom. Večina neslovenskih citatov je navedenih v izvirniku (hrvaščina, srbščina, makedonščina, bolgarščina, poljščina, češčina, slovaščina, lužiška srbščina, ukrajinjščina, ruščina), dodan pa je tudi prevod v slovenščini. Knjiga je nedvomno pomembna pridobitev slovenske etnologije, s posebnim zanimanjem pa jo bodo prebrali tisti, ki se ukvarjajo s slovensko in slovansko mitologijo. Kakšen bo njen vpliv na nadaljnje preučevanje slovenske in slovanske mitologije, pa bo pokazal čas.

Nena Židov

503

BOŽIDAR JEZERNIK: *DEŽELA, KJER JE VSE NAROBE*. Prispevki k etnologiji Balkana. - Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.- 297 str.

Dr. etnoloških znanosti Božidar Jezernik, ki na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani predava o kulturi in načinu življenja na Balkanskem polotoku, je s svojo novo knjigo z naslovom *Dežela, kjer je vse narobe*, dodal svoj prispevek k etnologiji Balkana.

S čim je Jezernikova nova knjiga prispevala k etnologiji Balkana? Pri iskanju virov za predavanja o starejših obdobjih je avtor prebiral številne potopise in poročila evropskih popotnikov, ki so vse od začetka 16. stoletja iz različnih razlogov potovali po deželah Balkanskega polotoka in na temelju iskanja nenavadnosti, izrednosti in slikovitosti oblikovali podobo Balkana, kjer je vse "narobe" in "nič ni prav". Tako se je Balkan v zavesti zahodnjakov počasi spreminjal iz prostora v idejo, ki je praviloma konotirala umazanijo, pasivnost, poslovno nezanesljivost, zapostavljanje žensk, spletkarjenje, lenobo, počasnost, Največkrat zapisana argumenta za neevropskost Balkana sta bila na eni strani njegova nespremenljivost in na drugi navajanje dejstva, da se imajo prebivalci Balkana tudi sami za Neevropejce, pri čemer Jezernik opozori, da nista bila le plod opazovanja, temveč tudi prepisovanja in, kar je najpomembnejše, odvisna predvsem od opazovalca in njegovega kulturnega okolja. Tudi kasnejši popotniki, ki so se pisanja lotevali z višjo znanstveno zavestjo, se niso izognili obstoječim predsodkom svojega okolja in niso zmogli opazovati Balkana in njegovih prebivalcev zunaj svoje kulturne, politične in verske opredeljenosti. Kljub temu, da knjiga temelji na odlomkih iz številnih potopisov, Jezernikov namen ni bil

zgolj posredovanje njihove vsebine, ki je nastajala v obdobju petih stoletij, temveč predvsem želja, postaviti jih v družbeni kontekst in ugotoviti, od kod, s katerega mesta govorijo njihovi pisci. Po sistematičnem preučevanju zelo raznolikih potopisov je namreč ugotovil, da je opazovalce pri njihovem pisanju najbolj determinirala prav kultura, iz katere so izhajali.

Avtor nas takoj pouči, da je meje "Balkana" težko določiti, in sicer zato, ker Balkan že dolgo ni več geografski pojem in še danes se posamezne dežele, ki geografsko nesporno pripadajo temu območju, upirajo, kadar jih iz kakršnegakoli razloga prištevajo k Balkanu. Mimogrede, zadnja izdaja Encyclopaedie Britannice prištevata med balkanske države tudi Slovenijo, ne pa tudi Grčije. Predstavi pa tudi najrazličnejše pisce iz vseh obdobj, ki prisegajo, da kljub temu, da je na zemljevidu Evrope, Balkanski polotok ne spada k "najbolj civiliziranemu od kontinentov".

Jezernik razloge, zakaj so opisi balkanskih dežel daleč od objektivnosti in natančnosti, razloži s pričakovanjem potopiscev, da bodo videli "tuje stvari v tujih deželah" in so bili zaradi tega nanje tudi najbolj pozorni. Da bi potešili radovednost bralcev, so pisali tudi o življenju, do katerega sploh niso imeli dostopa, kot je to na primer življenje v notranjosti harema turškega sultana. In pri tem sklep, da je v teh deželah vse "prav nasprotno kot pri njih doma", ni več presenetljiv. In tako se je, z iskanjem nenavadnosti in z vnetim prepisovanjem hkrati, v obdobju petih stoletij oblikoval obširen seznam kulturnih razlik med vzhodnjaki in zahodnjaki na vseh področjih življenja. Marsikatero "napako" pa je zagrešilo tudi nepoznavanje lokalnih jezikov, nezaupanje domačinov do tujcev, kratko bivanje popotnikov v krajih, o katerih so pisali in kjer so bili glavni vir informacij predstavniki turških oblasti.

Avtor poudari, da so prav zaradi sprememb navad in šeg zahodnjakov pisci v navadah in običajih vzhodnjakov zaznavali nespremenljivost balkanskega načina življenja in seveda njihovo različnost, čeprav so pisci vzrok za razliko v stopnji napredka med enim in drugimi iskali predvsem v negativnem odnosu muslimanske vere do napredka in izobrazbe. O tem, kako so spremembe navad v zahodnoevropskih deželah vplivale tudi na odnos do prehrabnih navad opazovanih, priča dejstvo, da zahodnoevropski pisci v 17. stoletju niso nikoli zapisali, da vzhodnjaki jedo s prsti, saj takrat tudi oni še niso pogrešali vilic, kasneje pa so se eden za drugim zgražali tako nad načinom strežbe kot nad neuporabo pribora in sestavo jedilnika ter seveda nad tem, da "še niso prevzeli evropskih običajev".

Kako pogled opazovalca ni nikoli objektivni, duhovito opiše avtor, ko pri praktičnih predromantičnih piscih opaža jezo nad neobdelanimi polji, pri piscih iz obdobja romantike pa žalost, ker so polja obdelana in kvarijo lepoto neokrnjene narave. Celó Fortis, ki se od starejših piscev razlikuje po tem, da ne verjame, kar mu povedo, če tega sam ne vidi, raziskuje v skladu z mišljenjem svojega časa. O Morlakih, prebivalcih Dalmacije, piše na temelju koncepcije o (dobrem) divjaku

in o njih zapiše nekaj "resnic", ki jih je našel v knjigah o afriških "divjakih", o tistih torej, ki imajo drugačen način življenja. Razsvetljenje ni prineslo le védenja o relativnosti različnih svetovnih kultur, temveč je hkrati "lastno kulturo povzdignilo na raven absolutne, znanstveno utemeljene vrednote". Namesto da se čudimo piscem, ki pišejo o ženskah, ki otroke dojijo preko ramen in o moških z repom, nam Jezernik ponudi pojasnilo, naj o njih ne razmišljamo kot o izmišljenih zgodbah, temveč naj jih razumemo kot način, kako posamezne skupine, ljudstva ali kulture dojemajo Druge. Tukaj si je pomagal s pojmom družbena konstrukcija realnosti, ki sta jo v sodobno družboslovje uvedla Berger in Luckmann. To, kar se dogaja v glavah opazovalcev in kar se dogaja v realnosti, je namreč tesno povezano. Kot zapiše Jezernik, "v procesu konstrukcije sveta ljudje ugotavljajo, kakšna konstrukcija ustreza določenemu dogajanju, hkrati pa svoje izkušnje definirajo, jih v komunikaciji z drugimi posplošijo in jim dajo določeno trajnost. Proces konstrukcije je torej proces nenehnega osmišljanja sveta, v njem pa se odražajo religiozne, etične, politične in druge koncepcije, v katerih luči se interpretira in vrednoti, kaj je pomembno in kaj nepomembno." S pomočjo dogodkov, ki jih je Jezernik opisal v knjigi *Non cogito ergo sum* (1994), razloži, kaj pomeni nositi rep (ali imeti nečloveško velikost prsi): nosilci družbene moči s tem druge (manjvredne, pripadnike druge kulture ali družbenega razreda) ponižajo na raven živali.

Tudi Gil'ferdingove predstave o Balkanu so bile po Jezernikovem mnenju konstruirane tako, da so močno odražale njegove religiozne, etične in politične koncepcije. V krajih, ki jih je obiskoval, je srečeval dobre divjake, ki so bili pravoslavci, in slabe divjake, ki so bili katoliki. Najslabše mnenje je imel o Turkih in Albancih. Če je v prvi polovici 19. stoletja romantika kot najvišjo vrednoto povzdignila nacionalno pripadnost, pa je v otomanskem cesarstvu vera ostala tisto najpomembnejše, kar je določalo človeka. In kot je zapisal Gil'ferding v sredini prejšnjega stoletja: "Vprašajte kateregakoli Bosanca, Srba ali Hercegovca, kateri naciji pripada, in odgovoril vam bo, kakšne veroizpovedi je."

Jezernik tudi o kavi, odvrtni pijači, ki je "črna kot črnilo oziroma kot saje in ne dosti drugačnega okusa", dobi največ podatkov od piscev poznega 16. in zgodnjega 17. stoletja, torej iz časa, ko zahodne države kave še niso poznale in so njihovi pisci natančno zabeležili prav vse, kar je Balkan razlikovalo od njim domačega in s tem "normalnega". V prvih besedilih avtor odkriva v odnosu do kave zgolj odpor do neznanega, v besedilih iz obdobja, ko si zahodnoevropskih mest brez kavarn ni več mogoče zamisliti, pa so posamezni narodi kar tekmovali med seboj, kdo jo je prvi prinesel v Evropo in v katerem mestu je bila odprta prva kavarna.

Potopise in poročila številnih evropskih piscev o "deželi, kjer je vse narobe" Jezernik predstavi po posameznih temah in po posameznih deželah Balkanskega polotoka, ki so bile pod turško oblastjo. Odlomki potopisov, ki jih Jezernik navaja znotraj posameznih tem in območij in ki pripadajo različnim obdobjem, pa hkrati

s tistim, kar opisujejo, izražajo predvsem spreminjanje evropskih navad in miselnosti. Iz njih avtor razbira stopnjo civiliziranosti zahodnjakov in spreminjanje njihove miselnosti, in sicer od razsvetljenstva, ki zahteva spoznavanje na podlagi izkušenj, in romantike, ki išče "divjake" na svojem kontinentu, do porajajočih se nacionalizmov in s tem povezano nestrpnostjo do drugačnosti pa vse do današnje evropske miselnosti, ki tolerantnost in multikulturalnost poudarja kot najvišjo vrednoto.

Velik del knjige je posvečen procesu evropeizacije Balkana, ki je dobil pravi polet po odhodu Turkov in ki ni samo načrtno uničeval in pozabljal vsega, kar je spominjalo na Turke in s tem zgodovino spreminjal v mitologijo, temveč je šel z roko v roki z zmanjševanjem tolerantnosti do različnosti in z ugašanjem "žive podobe multikulturalnosti", kot je Balkan pod turško nadoblastjo leta 1909 označil Eliot. Na koncu knjige avtor zapiše: "Medtem, ko si je Balkan na vso moč prizadeval, da bi bil podoben Evropi, kakršna je bila nekoč, to je nestrpna do različnosti, se je Evropa opredeljevala in se še opredeljuje na podlagi svoje različnosti do Vzhoda, vključno z Balkanom. Pri tem si prizadeva biti takšna, kakršen je bil Balkan nekoč, ko se še ni evropeiziral."

Irena Destovnik

FRANCE GOLOB: *MISIJONARJI, DAROVALCI INDIJANSKIH PREDMETOV*. - Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 1997. - 315 str. : ilustr. (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja ; 5)

Posode iz brezove skorje, nož za skalpiranje, mošnja za tobak iz kože bobra in vidre, lok s puščicami in bojni kij, kanu iz brezove skorje, krplice za hojo po snegu - vsi ti predmeti iz življenja severnoameriških Indijancev se nam ponujajo v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, ki je ob Baragovi dvestoletnici priredil zadevno razstavo.

Z razstave bomo šli še posebej obogateni, če nas bo po njej spremljala knjiga Franceta Goloba z naslovom *Misijonarji, darovalci indijanskih predmetov*, ki je izšla kot peta publikacija v knjižni zbirki Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja. France Golob je umetnostni zgodovinar, konservator in je bil v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani vodja tehničnega oddelka. V omenjeni knjigi je z znanstveno temeljitostjo razgrnil muzejsko gradivo, obenem pa tudi predstavil like treh slovenskih misijonarjev, darovalcev indijanskih predmetov, skupno z najdišči tega gradiva.

Na prvem mestu je seveda veliki Friderik Baraga, ki ga ni treba posebej predstavljati. Več zabojev indijanskih predmetov je preko Trsta poslal svojemu svaku Gresslu pa tudi muzejskemu ravnatelju grofu Hohenwartu. Njegova donacija, zajeta iz življenjskega gradiva Otavcev in Očipvejcev, obsega industrijske